

АНОТАЦІЯ

Савченко О. В. Формування психологічних меж особистості підлітків у сім'ях із різним стилем виховання. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 053 «Психологія». – Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України, Київ, 2020.

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й вирішення такої наукової проблеми, як формування психологічних меж особистості підлітків у сім'ях із різним стилем виховання.

З урахуванням підходів, які існують у загальній психології, в психоаналізі, в сімейній, педагогічній й віковій психології та завдяки аналізу зарубіжної та вітчизняної літератури у дисертації визначено теоретико-методологічні засади дослідження проблеми внутрішніх і зовнішніх психологічних меж, їх властивості та функції.

Розкрито *сутність психологічних меж особистості* як рівневого психологічного утворення, яке формується у дитячо-батьківських відносинах, і на кшталт упаковки або плівки розділяє об'єкти інтрасуб'єктивного та інтерсуб'єктивного просторів між собою (як всередині просторів, так і між просторами). Доведено, що психологічні межі поділяють на два типи: зовнішні і внутрішні межі «Я». Внутрішні й зовнішні межі мають загальну природу, але не тотожні через різні умови існування: одні виявляються в просторі інтерсуб'єктивної, а інші – в просторі інтрасуб'єктивної взаємодії. У зв'язку з цим обґрунтовано, що доречно використовувати термін «особистісні межі» для їх зовнішньої частини та «Я-відмежування» – для внутрішніх меж «Я». Разом вони утворюють психологічні межі особистості. Ці межі подібні за функціями, але різні за умовами їх дій.

Виділено основні *властивості психологічних меж*, серед яких є:

1) конституційні (до яких належать щільність/проникність, товщина, частковість або дірявість меж);

2) динамічні (пульсація, розширення/звуження);

3) структурні (внутрішні/зовнішні межі; Я-відмежування між тілесним/афективним/когнітивним; розділювачі ментальних просторів; фронтири – межі між знайомим і незнайомим тощо).

Досліджено специфічні *функції меж*. До них належать:

1. Відмежувальна (відокремлює не тільки Я від не-Я, а й розділяє, наприклад, когнітивну, афективну й рефлексивну сфери між собою; диференціює інстанції психіки тощо).

2. Стримувальна/капсулювальна (дає змогу утримувати локалізованими різні фрагменти досвіду, наприклад, психотравмувального).

3. Фільтрувальна (регулює обмін вмістом між Я та іншими частинами психіки й соціальним оточенням).

4. Стабілізувально-інтегрувальна (утримує Я у відносно постійній, у топологічному сенсі, локалізації – місці Я, що підтримує в ньому почуття самототожності, цілісності і сприяє переживанню стабільності й неспротиву образу Я).

5. Екранувальна/дзеркальна (відображає стан Я в зіставленні з фрагментами не-Я).

6. Розвитійна (створює можливість динамічної зміни Я шляхом або розширення меж, включення в Я нових частин символічної реальності, або ущільнення психологічного простору, наприклад, при стресі).

7. Каналізувальна (забезпечує можливість переходу уваги Я з одних психічних просторів на інші завдяки наявності дірок, пор, конекторів, з'єднань, тунелів, точок приєднання між усіма психічними просторами).

8. Диференціювальна (все більше фрагментує психічний зміст, який у процесі онтогенезу перетворився на окремі підпростори, які перебувають в Я, наче шухлядки в шафі).

Розкрито, як типи меж співвідносяться з батьківськими виховними позиціями. Зокрема: а) авторитарний стиль пов'язаний з експансивним типом меж, коли батьки вторгаються на психічну територію підлітка, пробивають його межі й пригнічують його особистість; б) демократичний стиль описується спільним типом психологічних меж, у якому батьки створюють загальне поле взаємодії і прийняття рішень; в) ліберальний стиль представлений сприймальними межами і сприяє наділенню підлітка великими правами, передбачає підвищений рівень його активності; г) потуральний стиль визначається автономним типом меж, коли суб'єкти дитячо-батьківської взаємодії перебувають в єдиному просторі, але кожен при цьому «сам по собі».

Співвіднесення виховних позицій батьків із типами психологічних меж дало можливість зрозуміти поведінкові проявлення батьківських установок через особливості меж підлітків.

Додатково розкрито взаємозв'язок емоційної атмосфери в сім'ї та особливостей психологічних меж. Показано, як емоційний дискурс впливає на формування окремих властивостей психологічних меж та визначає їх конституціональну (проникність/товщину/дірявість) і динамічну (розширення/звуження) характеристики.

Авторкою проаналізовано взаємовизначення порушених стилів батьківського виховання й дефіциту психологічних меж, які обслуговуються грубими захисними механізмами. Дефіцит меж обумовлює порушення й дефекти особистості підлітка, які проявляються у формуванні нестійкого самоствавлення, незалежності від оцінок значимих інших, втраті індивідуальності тощо. При цьому первинними причинами дефіциту психологічних меж підлітків є порушення розвитку особистісних меж і «Я-відмежувань» самих батьків. Доведено, що в міру дорослішання дитина входить у простір сімейних відносин і засвоює ті властивості меж, які їй демонструються. У цьому сенсі гармонійна структура сім'ї передбачає не тільки цілісну, узгоджену систему взаємовідносин, яка забезпечує потреби її

членів відповідними можливостями, а й розвинену «досить хорошу» систему психологічних меж, що враховують відокремленість членів сім'ї один від одного й різницю в їх бажаннях. Саме співвідношення психологічних меж батьків із межами дітей відбувається не тільки завдяки повсякденній контактній взаємодії з дитиною, а й завдяки міжпоколінній передачі систем захисних механізмів.

Окремим результатом роботи став *розгляд підліткового періоду як сензитивного для розвитку зовнішніх і внутрішніх психологічних меж*. Показано, що розвиток рефлексії модифікує когнітивну сферу, яка впливає, у тому числі, на значну перебудову психологічних меж не тільки за функціями і властивостями, але також за системами психологічних захистів, які їх обслуговують. Досліджено підліткові психічні новоутворення з позиції трансформації системи психологічних захистів у бік більш тонкої й диференційованої їх дії. Зокрема, простежено формування зрілої особистості в підлітковий період і те, як це формування опосередковується психічними новоутвореннями, пов'язаними зі змінами психологічних меж за властивостями й функціями.

Авторкою *побудовано модель взаємозв'язку рівнів психічної організації, типів психологічних меж і систем психологічних захистів, яка оформлює невротичний, межовий і психотичний рівні особистісної організації та систематизує властивості психологічних меж*. На основі запропонованої моделі можна ввести й описати зрілий рівень особистісної організації підлітка.

Під час констатувального етапу дослідження за допомогою статистичного аналізу вивчено взаємозв'язок стилів сімейного виховання та особливостей психологічних меж підлітків та доведено, що функції і властивості психологічних меж розвиваються протягом підліткового віку. Зокрема, контроль батьків та інфантилізація дитини негативно зв'язані зі сформованістю неупускальної, проникної, віддавальної, стримувальної функцій, а в старшому підлітковому віці до них додається ще й вбиральна

функція меж. Водночас контроль та інфантилізація пригнічують розвиток у підлітка Я-функцій і їх диференціацію. В старшому підлітковому віці ці батьківські стилі мають значну кількість негативних кореляцій із конструктивними й загальними параметрами Я-функцій, зокрема, з конструктивною агресією, конструктивним і загальним зовнішнім Я-відмежуванням, з конструктивним внутрішнім Я-відмежуванням. Заразом вони позитивно пов'язані з деструктивною агресією і дефіцитарним Я-відмежуванням (рівень значущості $p \leq 0,05$). Схожа картина спостерігається і в молодшому підлітковому віці. У підлітків 11–12 років контроль і інфантилізація позитивно корелюють із деструктивною, дефіцитарною і загальною агресивністю, деструктивним, дефіцитарним і загальним внутрішніми Я-відмежуваннями.

Водночас ці стилі негативно взаємопов'язані з конструктивною агресією, конструктивним і загальним зовнішнім Я-відмежуваннями, конструктивним внутрішнім Я-відмежуванням. Іншими словами, інфантилізація і контроль перешкоджають розвитку Я-функцій у підлітків, пригнічують розвиток конструктивних компонентів цих функцій, і заразом сприяють прояву функцій Я за деструктивним або дефіцитарним типами. Батьківське прийняття й кооперація, навпаки, сприяють позитивному розвитку психологічних меж і їхніх функцій у підлітків. У віці 11–12 років прийняття позитивно корелює з невпускальною й стримувальною функціями, а кооперація – зі стримувальною і проникною функціями. У старшому підлітковому віці до перерахованих позитивних взаємозв'язків додаються ще по дві функції: прийняття корелює з невпускальною, вбиральною і з віддавальною функціями; кооперативний стиль позитивно зв'язаний з невпускальною, вбиральною, віддавальною і спокійно-нейтральною функціями.

Під час емпіричного дослідження визначено, якими захисними механізмами обслуговується та чи інша функція психологічних меж. Виявилось, що з віком у кожній функції збільшується кількість інтегрованих

у неї механізмів захисту. Якщо невпускальна і віддавальна функції в молодшому підлітковому віці обслуговувалися чотирма захисними механізмами (регресією, проєкцією, раціоналізацією й негативними показниками щодо витіснення), то у старших підлітків до цих захистів додається негативний зв'язок із запереченням. Проникна функція задіяла п'ять захистів у віці 11–12 років (регресію, проєкцію, раціоналізацію й негативний зв'язок із витісненням і запереченням), а у підлітків 15–16 років – шість (додався негативний зв'язок із компенсацією). Найпоказовішою функцією стає вбиральна властивість меж. У молодших підлітків ця функція не має жодної статистично достовірної кореляції, тоді як у старшому підлітковому віці виявлено п'ять значущих зв'язків із захисними механізмами (позитивні кореляції з регресією, проєкцією, раціоналізацією й негативні кореляції з витісненням і запереченням). Вбиральна функція відповідає за інтроєкцію навколишнього світу. Зміна кількості захисних механізмів, які обслуговують цю функцію, свідчить на користь якісного перетворення поглинальної властивості психіки. Підліток стає активним суб'єктом, який у змозі перетворити, а значить, інтегрувати поглинений матеріал.

Аналіз структури взаємозв'язків психологічних захистів і Я-функцій відкрив включеність окремих захисних механізмів в опосередкування роботи меж. Зокрема, для низки Я-функцій (дефіцитарна агресивність і загальне внутрішнє Я-відмежування) було виявлено зміну модальності зв'язку із захисними механізмами. Тобто у міру дорослішання відбуваються зміни напряму кореляційних зв'язків на протилежні. Зміна модальності впливу захисних механізмів призводить до розвитку і трансформації самих меж.

В процесі констатувального етапу дослідження доведено ефективність авторської програми психоаналітичного тренінгу. Більш того, якісний аналіз статистичних даних, отриманих від учасників, дає підстави стверджувати значне перетворення структури внутрішніх і зовнішніх психологічних меж під час психоаналітичної роботи. Трансформації й розвиток меж особливо

торкнулися внутрішніх Я-відмежувань. Конструктивні внутрішні Я-відмежування отримали розвиток у плані зростання їх показників. Навпаки, деструктивні й дефіцитарні внутрішні Я-відмежування виявилися значно зниженими за результатами повторного тестування й обробки даних за допомогою Т-критерію Вілкоксона для залежних груп даних.

Виявлені статистичні закономірності додатково підкреслюють вплив психоаналітичного тренінгу не тільки на розвиток психологічних меж за функціями та структурними властивостями, а й на його сприяння якісній перебудові усвідомлення роботи власних меж. Той факт, що незважаючи на психоаналітичний тренінг і створення умов до змін не всі показники Я-відмежувань змінилися, свідчить про те, що розвиток меж у підлітковому віці відбувається гетерогенно і має складну динаміку.

Припущення роботи (гіпотези дослідження):

1. Особливості зовнішніх і внутрішніх психологічних меж Я підлітка пов'язані зі стилями дитячо-батьківських відносин. Зокрема, порушення в стилях сімейного виховання встановлюють дефіцитарні психологічні межі підлітка, які характеризуються дефектами проникності, перестають підтримувати форму Я, що тягне за собою формування межової організації особистості. При цьому гіперопікунські й надмірно контролювальні стилі викликають зміщення психологічних меж у бік особистості самого підлітка, а гіпопротекційні стилі та стиль потурання призводять до зміщення психологічних меж у бік партнерів по взаємодії.

2. Особливості зовнішніх і внутрішніх психологічних меж пов'язані зі специфікою систем психологічних захистів, які їх обслуговують. Психологічні захисти опосередковують властивості та функції психологічних меж.

3. Програма психоаналітичного тренінгу для підлітків впливає на розвиток психологічних меж за функціями і структурними властивостями. Зокрема, вона сприяє якісній перебудові системи психологічних меж і захисних механізмів, що їх обслуговують.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що: *вперше* а) обґрунтовано, чому підлітковий період є одним із сензитивних періодів для формування психологічних меж особистості (поряд із періодами раннього та дошкільного дитинства); б) систематизовано функції психологічних меж, які забезпечують ті чи інші їх конституційні особливості; *уточнено* в) роль процесу інтеріоризації дитячо-батьківських відносин у розвитку зовнішніх і внутрішніх психологічних меж підлітка; г) психологічні захисти опосередковують властивості та функції психологічних меж; д) як особливості зовнішніх і внутрішніх психологічних меж Я підлітка пов'язані зі стилями дитячо-батьківських відносин; *отримало подальший розвиток* є) уявлення про властивості та функції зовнішніх і внутрішніх психологічних меж.

Теоретичне значення зумовлено тим, що: розроблено уявлення про зовнішні психологічні межі та внутрішні психологічні межі або Я-відмежування як про контур Я, що підтримує форму Я; систематизовано фактори, що обумовлюють рівні особистісної організації підлітків; сформульовано принципи щодо взаємозв'язку психологічних меж і систем психічного захисту.

Практичне значення отриманих результатів полягає в розробці програми психоаналітичного тренінгу щодо формування гармонійної системи внутрішніх і зовнішніх психологічних меж учасників, який містив групові заняття (протягом 100 годин) та індивідуальну роботу з підлітками (30 годин індивідуальних зустрічей з кожним підлітком – учасником тренінгу). Психоаналітичний тренінг може використовуватись як в роботі шкільних психологів з учнями середніх і старших класів, так і в практичній роботі психотерапевтів психоаналітичного напрямку при груповій роботі з підлітками.

Ключові слова: психологічні межі особистості підлітків; формування психологічних меж особистості підлітків; стиль виховання; внутрішні психологічні межі; зовнішні психологічні межі; властивості психологічних

меж; функції психологічних меж; особистісні психологічні межі; Я-відмежування; дитячо-батьківські відносини; психологічні захисні механізми; підлітковий період як сензитивний для розвитку зовнішніх і внутрішніх психологічних меж; модель взаємозв'язку рівнів психічної організації, типів психологічних меж і систем психологічних захистів; зрілий рівень особистісної організації підлітка; психоаналітичний тренінг.

ABSTRACT

Savchenko O. V. Formation of psychological boundaries of adolescents' personalities in the families with different parenting styles. – Qualifying scientific paper. Manuscript copyright.

The dissertation for obtaining a degree of Doctor of Philosophy in the field of study 05 «Social and Behavioral Sciences» within the subject area 053 “Psychology”. – Ukrainian State Employment Service Training Institute (USESTI), Kyiv, 2020.

In this dissertation a theoretical generalization and solution for such a scientific problem as the formation of psychological boundaries of adolescents' personalities in the families with different parenting styles is carried out.

With reference to the approaches currently available in general psychology, in psychoanalysis, in couple and family psychology, in pedagogical and developmental psychologies, and in virtue of the analysis of foreign and national literature, the theoretical and methodological background to studying the issue of internal and external psychological boundaries, their properties and functions are determined in the dissertation.

The *essence of personal psychological boundaries* as a level psychological formation, which is formed within parent-child relationships, and like a package or an overwrap separates the objects of intrasubjective and intersubjective spaces from each other (both in the middle of spaces and between spaces) is revealed. It is proved that psychological boundaries differ into two types: external and internal ego boundaries. Internal and external boundaries are of a common nature, but they are not identical due to different conditions of existence: some find themselves in the intersubjective interaction space, and others are in the intrasubjective interaction space. In this regard, it is substantiated that it is appropriate to use the term “personality traits” for their external part, and the “ego-delimitation” for internal ego boundaries. Together they form the psychological personal boundaries. These boundaries are similar in function, but different in terms of their

actions.

The main *properties of psychological boundaries* are identified, such as: 1) constitutional (including density / permeability, thickness, incompleteness of boundaries); 2) dynamic (pulsation, expansion / constriction); 3) structural (internal / external boundaries; ego-delimitations between the corporal / affective / cognitive; mental space dividers; frontiers – the boundaries between the familiar and the unfamiliar, etc.).

The specific *functions* of the boundaries are studied. They include:

1. Separating function (it separates not only the ego from the non-ego, but also the cognitive, affective and reflective fields from each other; it differentiates the instances of the psyche, etc.).

2. Restraining / encapsulating function (it allows keeping localized various pieces of experience, for example, psychotraumatic).

3. Filtering function (it regulates the exchange of contents between the ego and other parts of the psyche and social environment).

4. Stabilizing-integrating function (it keeps the ego in a relatively constant, in a topological sense, localization – the place of the ego, which maintains a sense of identity, integrity in it and contributes to experiencing the stability and consistency of the ego-image).

5. Screening / mirror function (it reflects the state of the ego in comparison with fragments of the non-ego).

6. Developing function (it creates the opportunity for the dynamic change of the ego through either expanding the boundaries, incorporating into the ego the new parts of symbolic reality, or condensing the psychological space, for example, under stress).

7. Canalizing function (it provides the possibility of shifting the attention of the ego from one psychic space to another due to presence of holes, pores, connectors, connections, tunnels, quilting points among all psychic spaces).

8. Differentiating function (it increasingly fragments mental content, which in the process of ontogenesis has turned into separate subspaces that are located in the ego, like drawers in a closet).

It is revealed in what way the types of boundaries relate to parenting styles. In particular: a) an authoritarian style is associated with an expansive type of boundaries, when parents invade the psychic territory of adolescent, break through his boundaries and suppress his personality; b) a democratic style is described by common type of psychological boundaries within which parents create a common field for interaction and decision-making; c) a liberal style is represented by accepting boundaries and contributes to empower the adolescent with great rights, it suggests an increased level of his activity; d) an indulging style is determined by the autonomous type of boundaries, when the subjects of parent-child interaction are in a common space, but each is “on his own”.

The correlation of parenting styles with the types of psychological boundaries made it possible to understand the behavioral manifestations of parental attitudes through the characteristics of adolescents' boundaries.

The interrelationship between the emotional atmosphere in the family and the characteristics of psychological boundaries is additionally revealed. It is shown how emotional discourse affects the formation of certain properties of psychological boundaries and determines their constitutional (permeability / thickness / incompleteness) and dynamic (expansion / contraction) characteristics.

The author analyzed the mutual definitions of disturbed parenting styles and a deficit of psychological boundaries, which are serviced by crude defense mechanisms. The deficit of boundaries causes the disturbance and defects of adolescent personality, which are manifested in the formation of unstable self-attitude, over-dependency on the assessments of significant others, deindividuation, etc. At the same time, the primary causes of deficit of adolescent's psychological boundaries are the disturbance of development of personal boundaries and the “ego-delimitations” of parents themselves. It is proved that as a child grows older, he enters the space of family relations and assimilates the properties of boundaries that are shown to him. In this sense, the harmonious structure of family involves not only an integrated, coordinated system of relationships that provides the needs of its members with relevant capabilities, but also a developed “good enough” system of psychological boundaries which take

into account the “separateness” of family members from each other and the difference in their desires. It is the correlation of parents’ psychological boundaries with the boundaries of children that occurs not only through everyday contact with the child, but also due to intergenerational transmission of defense mechanisms.

The consideration of adolescence as a sensitive period for the development of external and internal psychological boundaries became an individual result of this dissertation. It is shown that the development of reflection modifies the cognitive sphere, which affects, inter alia, a significant reconstruction of psychological boundaries not only in terms of functions and properties, but also in psychological defense systems which serve them. The adolescent mental neoplasms are studied from the perspective of transformation of psychological defense systems towards their more subtle and differentiated action. In particular, the formation of mature personality in adolescence is traced, as well as the way this formation is mediated by mental neoplasms associated with changes in psychological boundaries in terms of properties and functions.

The author *developed a model* of relationship between the levels of mental organization, types of psychological boundaries and systems of psychological defenses, which formalizes the neurotic, borderline and psychotic levels of personal organization and systematizes the properties of psychological boundaries. The proposed model made it possible to introduce and describe the mature level of adolescent’s personal organization.

In the course of ascertaining stage of research by means of statistical analysis, the interrelationship between parenting styles and the peculiarities of adolescents’ psychological boundaries is studied, and it is proved that the functions and properties of psychological boundaries develop throughout adolescence. In particular, parental control and child’s infantilization are negatively related to the formation of keeping-out, permeating, giving, restraining functions, and in older adolescence, the absorbing function of boundaries is also added to them. Along with this, control and infantilization suppress the development of the ego-functions and their differentiation in adolescent. In older adolescence, these parenting styles

have a significant number of negative correlations with constructive and general parameters of the ego-functions, in particular, with constructive aggression, constructive and general external ego-delimitations, and constructive internal ego-delimitation. At the same time, they are positively associated with destructive aggression and deficient ego-delimitation (P-value less than 0.05 ($p \leq 0.05$)). A similar pattern is observed in early adolescence. In adolescents aged 11–12, control and infantilization positively correlate with destructive, deficient and general aggressiveness, destructive, deficient and general internal ego-delimitations. At the same time, these styles are negatively interconnected with constructive aggression, constructive and general external ego-delimitations, and constructive internal ego-delimitation. In other words, infantilization and control impede the development of the ego-functions in adolescents, inhibit the development of constructive components of these functions, and at the same time contribute to the manifestation of the ego-functions according to destructive or deficient types. Parental acceptance and cooperation, on the contrary, contribute to the positive development of psychological boundaries and their functions in adolescents. At the age of 11–12 such acceptance positively correlates with keeping-out and restraining functions, and cooperation correlates with restraining and permeating functions. In older adolescence, two more functions are added to the listed positive relationships: acceptance correlates with keeping-out, absorbing and giving functions; a cooperative style is positively associated with keeping-out, absorbing, giving and calmly neutral functions.

In the course of empirical research, it is determined what defense mechanisms provide services for one or another function of psychological boundaries. It turns out that with the age, each function increases the number of defense mechanisms integrated into it. If keeping-out and giving functions in early adolescence are served by four defense mechanisms (regression, projection, rationalization, and negative indicators for repression), then in older adolescence a negative link with denial is added to these defenses. As for the permeating function, it involves five defenses at the age of 11–12 (regression, projection, rationalization and negative

link with repression and denial), and in adolescents aged 15–16 it involves six defenses (negative link with compensation is added). The most indicative function is the absorbing property of boundaries. In early adolescence, this function has no statistically significant correlation, while at the stage of older adolescence five significant relationships with defense mechanisms are found (positive correlations with regression, projection, rationalization, and negative correlations with repression and denial). The absorbing function is responsible for the introjection of the world. Change in the number of defense mechanisms which serve this function testifies in favor of a qualitative transformation of absorbing property of the psyche. The adolescent becomes an active subject able to transform, and therefore integrate, the absorbed material.

The analysis of the structure of relationship between psychological defenses and ego-functions revealed the inclusion of certain defense mechanisms in mediating the work of boundaries. In particular, for some ego-functions (deficient aggressiveness and general internal ego-delimitation), a change in the modality of connection with defense mechanisms is found. That is, as one grows older, the directions of correlation relationship reverse themselves. Change in the influence modality of defense mechanisms leads to the development and transformation of the boundaries themselves.

In the process of ascertaining stage of research, the effectiveness of the author's program of psychoanalytic training is proved. Moreover, a qualitative analysis of statistical data received from the participants allows us to approve a significant transformation of the structure of internal and external psychological boundaries in the course of psychoanalytic work. The transformations and development of boundaries referred in particular the internal ego-delimitations. Constructive internal ego-delimitations were developed in terms of increase in their figures. In contrast, destructive and deficient internal ego-delimitations were significantly reduced according to the results of retesting and data processing using Wilcoxon rank sum test (t-test for dependent data groups).

The revealed statistical patterns additionally emphasize the influence of

psychoanalytic training not only on the development of psychological boundaries in terms of functions and structural properties, but also on its contribution to a qualitative reconstruction of understanding the work of its own boundaries. The fact that, despite psychoanalytic training and creation of conditions for change, not all figures of ego-delimitations have changed, one more time testifies that the development of boundaries in adolescence is heterogeneous and has complex dynamics.

Research hypotheses:

1. Features of external and internal psychological boundaries of adolescent's ego are related to the styles of parent-child relationships. In particular, the disturbance in parenting styles establishes the deficient psychological boundaries of adolescent, which are characterized by permeability defects, cease to support the form of the ego that results in the formation of borderline organization of personality. At the same time, the overprotective and over-controlling styles cause a shift in psychological boundaries towards the personality of adolescent himself, while the hypo-protective and indulgent styles lead to a shift in psychological boundaries towards interaction partners.

2. Features of external and internal psychological boundaries are related to the specifics of psychological defense systems which serve them. Psychological defenses mediate the properties and functions of psychological boundaries.

3. The program of psychoanalytic training for adolescents affects the development of psychological boundaries in terms of their functions and structural properties. In particular, it contributes to a qualitative reconstruction of the system of psychological boundaries and defense mechanisms which serve them.

The scientific novelty of the study is as follows: a) *for the first time it is justified* why the adolescence is one of the sensitive periods for the formation of psychological boundaries of personality (along with the periods of early infancy and pre-school childhood); b) the functions of psychological boundaries which provide their certain constitutional features *are systematized*; c) the role of interiorization of parent-child relationships in the development of the external and

internal psychological boundaries of adolescent *is clarified*; d) *it is specified* that psychological defenses mediate the properties and functions of psychological boundaries; e) *it is clarified* how features of external and internal psychological boundaries of the adolescent's ego are related to the styles of parent-child relationships; f) the idea of the properties and functions of external and internal psychological boundaries *is further developed*.

The theoretical relevance resulted from the fact that: the concepts of external and internal psychological boundaries or ego-delimitation as the ego-contour supporting the form of the ego are developed; the factors which determine the levels of personal organization of adolescents are systematized; the principles on the relationship between psychological boundaries and psychic defense systems are defined.

The practical relevance of the findings involves the development of a program for psychoanalytic training on the formation of a harmonious system of internal and external psychological boundaries of participants, which included group classes (100 hours) and individual work with adolescents (30 hours of individual meetings with each adolescent participating in the training). Psychoanalytic training can be used both for the work of school psychologists with middle and high school pupils, and for the practical work of psychotherapists of psychoanalytic orientation in group work with adolescents.

Keywords: psychological boundaries of adolescents' personalities; formation of psychological boundaries of adolescents' personalities; parenting style; internal psychological boundaries; external psychological boundaries; properties of psychological boundaries; functions of psychological boundaries; personal psychological boundaries; the ego-delimitation; parent-child relationships; psychological defense mechanisms; adolescence as a sensitive period for the development of external and internal psychological boundaries; a model of relationship between the levels of mental organization; types of psychological boundaries and psychological defense systems; mature level of adolescent's personal organization; psychoanalytic training.

Список публікацій здобувача

Статті у наукових фахових виданнях з психології, включених до переліку, затверджених МОН України:

1. Дорожкін В. Р., Савченко О. В. Аналіз взаємозв'язку психологічних меж особистості підлітків та стилів сімейної взаємодії. *Психологічний часопис*. 2020. № 3. С. 126–134.

URL: <https://www.apsijournal.com/index.php/psyjournal/article/view/901>

2. Савченко О. В. Аналіз та виявлення специфіки психологічних меж підлітків в залежності від психологічних захистів особистості. *Проблеми сучасної психології*: збірник наукових праць Запорізького національного університету та Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. Запоріжжя, 2019. № 1 (15) С. 99–106.

3. Дорожкін В. Р., Савченко О. В. Психологічні межі підлітків в залежності від домінуючої системи психологічних захистів: теоретичні основи. *Психологічний часопис*. 2020. № 3. С. 106-114.

URL: <https://www.apsijournal.com/index.php/psyjournal/article/view/1000/620>

4. Савченко О. В. Психічні новоутворення в підлітковому віці та розвиток психологічних меж особистості: до постановки проблеми. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. праць Переяслав-Хмельницького пед. ун-ту ім. Г. Сковороди. Київ. 2017. Вип. 21. С. 465–476.

5. Савченко О. В. Специфіка формування психологічних меж особистості підлітків в залежності від стилю сімейного виховання. *Проблеми сучасної психології*: збірник наукових праць Запорізького національного університету та Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. Запоріжжя, 2018. № 1 (13). С. 127–132.

6. Савченко О. В. Теоретико-методологічне дослідження психологічних меж і Я-відмежувань особистості. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. праць. Київ. 2017. Вип. 21. С. 238–247.

Статті в зарубіжних наукових періодичних виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз даних:

7. Дорожкін В. Р., Савченко О. В. Психоаналітичний тренінг як інструмент розвитку психологічних меж підлітка. *Multidisciplinary Scientific Edition «Word Science»*, Warsaw, Poland. 2019. № 10 (50). Vol. 2. P. 44–51.